

A KÖZELÍTŐ TÉL – KONFERENCIA (2011. OKTÓBER 1.)

KOVÁCS ÁGNES: *Jövőm emlékei* – Időviszonyok Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* és József Attila *Ősz* című versében és annak változataiban

Elhull a virág, eliramlik az élet...
Úlj, hitvesem, úlj az ölembe ide!
Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
(PETŐFI Sándor: *Szeptember végén*)

A szárnyas idő árbocomra szállt,
és fészket rakott hervadt mellemen.
(ORBÁN János Dénes: *A szárnyas idő árbocomra szállt*)

És
száll pizsi-gátyóm hamv-lehe (lehelet!)
tabáni Égbe, s nem kell se hús tavasz
pipitéreit kerülgetni,
sem tél jegén nyaktörön vigyázni.
(TANDORI Dezső: *Kb. Enyész (Berzsenyi)*)

A közelítő tél című vers utóéletéről elmondható, hogy a költeményt a szöveggközöttiség adta lehetőségeket kiaknázva többen újraírták, gondoljunk csak Orbán János Dénes *A szárnyas idő árbocomra szállt* című versére vagy egy kicsit profánabb oldalról közelítve Tandori Dezső *Kb. Enyész (Berzsenyi)* című költeményére. Az *ősz* tematikai vonatkozásait tekintve a század legnagyobb elégiájaként¹ is számon tartott Berzsenyi-verset már a múlt században is jó néhány elemzésben összeolvasták a többi között Petőfi *Szeptember végén*, vagy Ady *Párisban járt az ősz* című költeményeivel. A szervező elvként értett szövegnyomok és a tematikai hasonlóság lehetséges és elégséges magyarázattal szolgálnak az említett esetekben. Az *ősz* költői képét vizsgálva előadásommal ezúttal arra teszek kísérletet, hogy bemutassam Berzsenyi Dániel *A közelítő tél* és József Attila *Ősz* című verse, illetve annak versváltozatai közötti *tematikai, képi, szóhasználati* hasonlóságokat, továbbá az időviszonyok elemzésével rámutatok arra is, hogy József Attila említett kései versében éppoly központi szerepet kap az idő múlásának ábrázolása, mint az a Berzsenyiében. A Berzsenyi-szakirodalom számos aspektusból megvizsgálta és értelmezte *A közelítő tél* című verset, József Attila esetében – néhány kivételt leszámítva – kevés tanulmány foglalkozik az *Ősz* elemzésével. Az utóbbi vers értelmezésénél azonban hasznosítható a költő *tárgyias költészetével* foglalkozó szakirodalom ismerete, amely az *Ősz* című verssel közel egy időben született és sok esetben tematikai, és

¹ CSETRI Lajos, *Nem sokaság henem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 192.

szóhasználati párhuzamokat is mutató *Téli éjszaka* című nagyverset, vagy a *Külvárosi éj*, az *Elégia*, a *Holt vidék* című költeményt választja példaként. Bókay Antal úgy véli, hogy a tárgyias költészet kiteljesedése a *Téli éjszaka* című versben érhető tetten igazán. Bókay szerint: „Poétikai szempontból benne integrálódik, kerül szintézisbe az egész tárgyiassághoz vezető poétikai alakulás, megszületik a versbeszéd csúcspontját jelentő egyensúly, totalizálódik a tárgyias beszédmód. (...) azaz témája nem más, mint az emberi lét, a világ mint olyan s annak képi reprezentációja, szimbóluma.”² József Attila költészetében a szakirodalom tanúsága szerint 1932-re tematikai változás áll be. Ezt az adekvát tárgyiasság kutatásának és megtalálásának nevezhetjük, amelynek eredménye, hogy a költő felépíti azt a látható teret, ha úgy tetszik *várost*, amely megfelelő keretet adhat az új poézis szándékainak.³ Tverdota György a *Külvárosi éj* című versről írt egyik tanulmányában azt mondja: „A tárgyias költészet azzal válik ki a költészet általános tárgyiasságának köréből, hogy a tárgyak nevei benne különleges fontosságra tesznek szert, másfajta – mondjuk kedvezőbb – elbánásban részesülnek, mint ahogyan ez általában a költészetben történik. (...) A tárgyias költészet a lírai műnem egy változata, tehát a lírai érdek, a szubjektív összetevő nem iktatható ki az ilyen típusú versekből. József Attila maga is egyre inkább úgy látta – nem 1932-ben vagy 1933-ban, amikor a leginkább tárgyias verseit: a *Külvárosi éjt*, a *Téli éjszakát*, az *Elégiát*, a *Határ*, a *Ritkás erdő alatt*, a *Holt vidék* című verseket, illetve részben az *Ódát* írta, hanem évek múltán, visszatekintve – hogy az objektív költészetben felvázolt tárgyiasságok rendszere voltaképpen az ő lelkiállapotának kivetülése. Nem más, mint projekció. A projekciónak József Attilánál érvényesülő módját bízvást nevezhetjük freudi szakkifejezéssel szublimációnak, egy ösztöntartalom olyan kivetülésének, amely eltér eredeti, egoista irányától, és a közösség által elfogadott, számára hasznos vagy élvezetes képzetté válik.”⁴ Az *Ősz* című versnek a *Téli éjszaka* című verssel való tematikai rokonságát, és a köztük kimutatható alluzív jelleget a nyelvész Szikszainé Nagy Irma is kiemeli egy a versről írt elemzésében. A „*A nyár ellobbanat már*”, vagy „*A lég finom üvegét megkarcolja pár hegyes cserjeág*”, vagy „*mert annyi mosoly, ölelés fönnakad a világ ág-bogán*” mind párhuzamba állítható az *Ősz* című vers soraival. A nyelvész felhívja a figyelmet az ősztémájának korábbi feldolgozásaira, Petőfi, Arany és Kosztolányi mellett Berzsenyi *A közelítő tél* című verséről is említést tesz.⁵ Szerinte Berzsenyi melankolikus, borongós hangulatú verset írt. Fogalmazása szerint „*kétségtelen allúziók*”

² BÓKAY Antal, *József Attila poétikái*, Bp., Gondolat, 2004, 77.

³ Uo., 54.

⁴ TVERDOTA György, *Tárgyiasság József Attila költészetében – a Külvárosi éj*, <http://www.irodalomismeret.hu/linkek/64>

⁵ SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *József Attila: Ősz (Tar ágak-bogak): Stilisztikai elemzés*, Magyar Nyelv, 1996, 92/2, 181.

állapíthatók meg *A közelítő tél* és az *Ősz* című költemény között. De! Alapvető eltérésként a helyszín (ti. a kert és a város) megjelölését emeli ki, hangulati rokonság mellett viszont hangsúlyozza, hogy a 20. századi költő ridegebb és kietlenebb képet fest klasszicista elődjénél. Dermesztő és távolságtartó motívumokat említ, reménytelenségről számol be tanulmányában. Felhívja a figyelmet arra is, hogy József Attila ősztémájú verseiben a motívumok változatlanul vagy változataikban visszatérnek erősítve a költői kép expresszív jellegét. Sinka Erzsébet egy 1980-as elemzésében már felhívta a figyelmet arra, hogy József Attila gyakorta használ azonos kifejezéseket, metaforákat, képeket az őszt leírására. Idézi a *Fák* című versből: „csüggedten várják a fák a sebes/ apadt mellű ködöt.”⁶ Vagy Sinka is a *Téli éjszakából* idézve: „A lég finom üvegét megkarcolja pár hegyes cserjeág”, „Távol tar ágak szerkezetei/tartják keccsel az üres levegőt.” (Levegőt!) Az említett tanulmány részletesen kitér néhány jellegzetes és visszatérő őszt-metaforára: *sárga lomb, őszi köd*, vagy a nyár *koldusasszonyként* megszemélyesített képére. Ezekre most nem térek ki. Sokkal jelentősebbnek tartom a Berzsenyi-vers és a József Attila-versek őszt-szimbolikájának egyezéseit.

A közelítő tél szóképeivel kapcsolatban Bécsy Ágnes kiemeli: „A klasszicizmus ugyan korántsem tulajdonított akkora jelentőséget a szóképeknek az érzéki hatás felkeltésében, mint a romantikát és szimbolizmust is megtapasztalt korunk, a szó erejét azonban távolról sem becsülte alá.”⁷ A klasszicizmus nyelvhasználatának anyanyelvének alapelemei az antik klasszikusoktól származó ún. „*topikus képzetek és topikus nevezetek*”. Csetri Lajos: „*finomkodó stílushatású szavakat*” és „*antikizáló szövegelemeket*” említ.⁸ Talán tényleg ezek a kicsiszolt, megmunkált formák adják a szöveg emelkedettségét és ragadják ki a hétköznapiaságból a verset, de lehet, és nyilván ez a valószínűbb, hogy a későbbi költészet paradigmaváltó poétikája más távlatokat nyit, talán éppen a tárgyias költészet felé. József Attila néhány levél tanúsága szerint nagyra tartotta Berzsenyi költészetét, József Jolánnak írt egyik levelében nővérét arra buzdítja, írjon irodalomtörténeti tanulmányokat: „*Azonban figyelmeztetek, ha egy ilyen munkába fogsz, föltétlenül rendszerezd előbb az anyagot, mégpedig a legkevésbé inyedre fekvő formában: kimerítő vázlatban. A jó öreg iskolakönyveknek erre vonatkozó utasításai csakugyan megszívlelendők, leszámítva, ha Pintér Jenő valamely könyvében fordul elő, mert akkor az butaság. Még ajánlhatom azt is, hogy vedd elő pl. Balassi Bálintot (...) vagy Csokonait, Berzsenyit, akik nagyon nagy költők és írj róluk –*

⁶ SINKA Erzsébet, *József Attila: Ősz: (verselemzés)*, Új Írás, 1980/8, 27.

⁷ BÉCSY Ágnes, *Berzsenyi Dániel: A közelítő tél = Irodalomtanítás az ezredfordulón*, szerk. SIPOS Lajos, Celldömölk, Pauz-Westermann, 1998, 443.

⁸ CSETRI, *Im.*, 197.

tanulmányt.” 117. levél József Attila – József Jolánnak, Bécs 926. márc. 8.⁹ A Pintér-féle irodalomtörténetet évek múltán sem becsüli többre és ez egy Vágó Mártának írt levélben újra témává válik: Két év múlva Vágó Mártának írja, félretette a Nagy Pintért, mert szerinte 72 oldal szörnyűség És butaság. „*Nagyon alapos irodalomtörténet – írja József Attila – benne van, hogy mikor nyílt meg az első zsidó bolt Budapesten. (...) Berzsenyi egyik legjelentősebb dalköltőnk, ám azért a Nyugat íróinak sikerült „új lírai motívumokat és új színpadi helyzeteket” találniok. Gyenyerő! Remélhetőleg te okosabb dolgokkal foglalkozol...*” Pest, 1928. okt. 20. 263. levél.¹⁰

A Berzsenyi-versek szó és képhasználatából adódó emelkedettséget leginkább az adja, hogy a patetikus fenséges képeket merész asszociációkkal köti össze a költő, melyek hatalmas víziókká teljesednek ki. Vélhetően ez lehetett az a pátosz, amit Kölcsey bizonyos értelemben túlzásnak talált, s rótt fel Berzsenyinek abban a bizonyos kritikában.

Az általam választott versekben engem elsősorban az *idő-tapasztalatának megfogalmazása* érdekel. Ezzel pedig szoros viszonyba állítható a versek poétikai megformáltsága. A *Közelítő tél* időmetaforái az elmúlásra utalnak, de a lírai beszélő elmúlása, mintha közvetlenül mégsem jelenne meg a vers időstruktúrájában.¹¹ Egyébként is nagy kérdés, hogyan lehet az időbeliséget metaforikusan megfogalmazhatóvá tenni? A „*Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,/Itt hágy szép tavaszom*” sorok persze nyelvileg hatásos kifejezőjévé válnak az én időbelisége ábrázolásának is. A *közelítő tél* című verssel kapcsolatban Bécsy Ágnes kitűnő elemzése hívja fel a figyelmet arra, hogy „Az egész mű harmóniája pedig nem csupán szavak, képek megválasztásának paradigmatis elve, hanem egyidejűleg elrendezésük, összehangolásuk szintaktikai elve szerint valósul meg. Az alluzív, esztétikus szavak, az egyéni szóképek statikusságát az egymás mellé fűzés rendszerei dinamizálják, a konkrét versbeszédben szólal meg az, ami a puszta szóban, képben csak néma lehetőség.¹² A Berzsenyi szakirodalomban ismert és feltárt az a tény, hogy Berzsenyi alkalmazta ezeket a topikus képzeteket más versében is. Laczkó András is felhívja a figyelmet arra:¹³ hogy az *Életfilozófia* című versben a következőket olvashatjuk: „*A rózsakor elrepül!*”, vagy „*Elvirít a szép kikelet,/ S vele a hesperi liget./Az enyém is elvirult már!/Pályám vége közelít:/Hol a gigászi Örök vár,*”

⁹ József Attila levelezése, s.a.r, STOLL Béla, Bp., Osiris, 2006, 105.

¹⁰ Uo., 309.

¹¹ Magyar Irodalom, szerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2011, 351.

¹² BÉCSY, Im., 445-446.

¹³ LACZKÓ András, Az önértékelés kétségei (Berzsenyi Dániel Életfilozófiája) = Berzsenyi Dániel emlékezete, szerk. UŐ., Kaposvár, 1986, 36.

József Attila az 1935-ös esztendőben írta az *Ősz* című verset, amely így olyan szövegekkel született közel egy időben mint a *Bánat*, a *Reménytelenül*, az *Eszmélet*, a *Külvárosi éj*, a *Téli éjszaka* és az *Elégia*. A verset megelőzte jó néhány változat. Az említett két változat első két versszaka teljesen megegyezik, a harmadik és negyedik versszak azonban eltér egymástól. József Attila *Ősz* című verseinek változataiban is kétségtelenül ugyanazt figyelhetjük meg, amit Berzsenyiné említ a szakirodalom, talán annyi különbséggel, hogy az alluzív szavak az *Ősz* című vers változatai Berzsenyi *A közelítő tél* című versének sorait is beidéznek. Mindkét versre jellemző, hogy a *tárgyi, tájleírást* követően fordul át a *szubjektív reflexióba*. Az általánostól haladunk az egyedi felé, a táj leírását követi a személyes sors, az idő múlásának és a nyár elmúlásának egybecsúsztatása. Bécsy Ágnes terminusait idézve a *természeti tér* a *kozmosz tér* és a *személyes élettér* hármasságát felvonultatva. Berzsenyi versének első sorában leírja a hulló falevelek képét: „*Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.*” József Attila *Fán a levelek* című *Ősz* című versét megelőző költeményeiben azt írja: „*Fán a levelek/lassan lengenek.*” Berzsenyiné a második sor: „*Tarlott bokrai közt sárga levél zörög,*” József Attila változataiban: „*Már mind görbe, sárga, fonnyadt, puha...*” illetve: „*Tar ágak-bogak rácsai között kaparásznak az őszi ködök.*” A szavak és a képek szintjén is szembevetendő az azonosság. A tarlott-tar kifejezés a kopasz, levelét vesztő faágak képe, ezekhez kapcsolódó rács-szimbólum erős párhuzamot mutat Berzsenyi versének harmadik sorában olvasható „*rózsás labirinth*”, képével. A közt szócska alkalmazása mindkét költőnél megtalálható, a közötlenség és átmenetiség érzetét idézve fel. A rács-szimbólum József Attila verseinek változataiban, a *Fán a levelek* szöveg alternánsaiban íródik tovább. A *hallgatag madár* képe, ahogyan az a faágakon járkal, a kalitkába zártságot érzékelteti, a lírai szubjektum lelkének magányosságával állítható párhuzamba. Ez a kép ugyanakkor egyértelműen kapcsolódik Berzsenyi: „*Nincs már symphonia,*” „*Nem bűg gerlice*” soraihoz. Az őszi képek tovább sorjáznak az említett versekben. Berzsenyi regionális *csalét, csalit* szava, mely a *füzes ernyeinek és az illatozó violás völgy* ellenképe, József Attilánál, *meghajló, remegő gallyá* módosul a *Fán a levelek* című vers változataiban. A 35-ös *Ősz* című költeményben azonban különös kép töri meg a tájfestés statikusságát: a teherkocsié, amely fáradtan, vakvágányon tér meg, de meglassúdottságában és fáradtságában is szuszogó mozdonyról, dinamizmusról, mozgásról, gyorsaságról álmodik. Ezekkel az ellentétekkel érzékelteti a pezsgő nyár és a fáradt őszi különbözőségét. Szikszainé Nagy Irma verselemzésében: „Az álom-valóság villódzása teremti meg a többszörös perszonifikációt, mely a veszteglés, fáradtság,

otthonalanság érzetét kelti.”¹⁴ A Berzsenyi versből ismert *zörgő sárga levél* képe, József Attilánál *görbe, sárga, fonnyadt és puha levelek* képében köszön vissza, de az *Ősz* című költeményben már *kedvetlen lompos sárga lomb-bá* íródik át. A berzsenyis *zörgés, tolláskodássá* módosul, amely szó jelentése a madarak mozgásának leírását volt eredendően hivatva kifejezni, erre Szikszainé Nagy Irma is felhívja a figyelmet egy 94-es versről írt tanulmányában. A „*sárga lomb-hosszan elborong*” József Attila-i rím párhuzamba állítható a Berzsenyi-féle: „*A hegy boltozatán néma homály borong*” sorával, amely azonos szóhasználatot mutat, jelentésében azonban összekapcsolódik József Attila erős köd-szimbolikájával: „*homályosan borongó hegyboltozat*” Berzsenyinél, „*kaparászó őszi ködök*” József Attilánál. Ami az elégiában leírás, az József Attilánál erősen antropomorfizált képpé módosul. A „*Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd*” sor gondolatiságában: „*a vaskorlátan hunyorog a dér*” sorral állítható párhuzamba, pontosan arról szól ugyanis, hogy elfagytak az ágak, csak József Attila a *gally-ág* képét a *vaskorlát-kalitka* képzetkörökkel társítja. A Berzsenyi-vers legtöbbet idézett, és Csetri Lajos fogalmával örök értékű szentenciasorai¹⁵: „*Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,/S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!*” Szerinte a szárnyas idő toposzt érdekes képi megújítással dolgozza tovább Berzsenyi, amikor azt írja: „*minden míve tűnő szárnya körül lebeg!*” Ez az időszembesítő metafora József Attilánál a *Fán a levelek* egyik változatában így módosul: „*Jövöm emlékeit/búk lebbentgetik - / elillan ma éjjel/ az ifjúság.*” Az ifjúság persze beidézzi Berzsenyi: „*koszorúm bimbaja elvirít, itt hágy szép tavaszom és itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom*” sorait. A 35-ös *Ősz* című versben ez egészen másképpen jelentkezik: „*Tudtam, hogy ősz lesz s majd fűteni kell,/de nem hittem, hogy itt van, ily közel,*” Nem illanó, nem elrepülő az idő, egészen egyszerűen ősz képében az elmúlás József Attilánál: „*itt van, ily közel.*” Lecsupaszított, természetes, hétköznapi kifejezéssel, általános érvénnyel tudatva az idő keserű múlását. Az idő ilyen, múlik, ez a természete. Az ősz képe egyébként ólálkodó csorgó nyálú fenevadként is megjelenik, amely megszemélyesítődik talán egy kutya képében, amely a szemlélődő lírai beszélő szemébe néz, s fülébe morog, azaz, jelzi, hogy megérkezett. Szikszainé Nagy Irma stilisztikai elemzésében megállapítja: a megszemélyesítés egyébként is a költemény uralkodó képalkotási módja, amely stíluskohéziót teremtő erővé válik.¹⁶ A Berzsenyi-féle: „*hirtelen elrepül*” sora párhuzamba állítható: a „*nyár... oda*”, „*váratlanul, ahogy érkezett*” sorokkal. Az „*itt hágy szép tavaszom*” pedig a: „*gyár körül az ősz ólálkodik*”, „*ősz lesz*” sorokkal

¹⁴ SZIKSZAINÉ NAGY, *Im.*, 185.

¹⁵ CSETRI, *Im.*, 196.

¹⁶ SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *Im.*, 182.

csenghet össze. Érdekes és különös párhuzamot mutat a Berzsenyi vers „*még alig ízleli/Nektárját ajakam*” sora az ősz „*nyála a téglákra csorog*” képekkel. Mindkettő az ízlelés, étkezés jelentéskörébe tartozik. Bár míg az istenek eledele magasztos fenséges, emelkedett szférába utalja a verset, a csorgó nyálú fenevad épp ellenkező képzetet kelt. De a József Attila-vers említett sora az *ökörnyál* jelenségének leírásaként is értelmezhető, ahogyan korábbi verselemzésekben is olvasható.

Csetri Lajos szerint: „...a (Berzsenyi-) versben valóban benne vannak a múlt különböző idősíkjai, a jelen, valamint a fenyegető jövő mint potenciális, de mégis kikerülhetetlen törvényszerűséggel érvényesülő idősíki, végső soron nem teljesen jogtalan vele kapcsolatban az időszembesítő verstípus jellegzetességeit kereső igényt felvetni.”¹⁷ Csetri következtetései végén elemzésében megemlíti, hogy a vers megbonyolítja a sejtelem számára a vers időviszonyait. Tudniillik a vers csak a természet múltját és jelenét adja, mégis megadja a jövő idejét is, az örök újakezdés lehetőségét. A tanulmány írója felteszi a kérdést, hogy vajon a vers végső képe az élet, vagy csupán a gyönyörű kor elmúlására vonatkozik-e. Szerintem csak a gyönyörű koréra. A szerző is így vélekedik, amikor a történész Henry Home, Lord Kames,¹⁸ (1696-1782) a skót felvilágosodás kiemelkedő alakjának, *ideale Gegenwart* esztétikai fogalmának bevezetésével a *jelenvalóságot* és az *örökkévalóságot* (vagy bármikoriséget) gyakorlatilag egyenértékűnek tekinti. Home szerint, akinek művét az 1762-ben megjelent *Elements of Criticism* címűt, a filológusok szerint Berzsenyi német fordításban (*Grundsätze der Kritik*) olvashatta, így most egészen röviden én is ebből idézek: „*Ideale Gegenwart liegt dann vor, wenn der Rezipient das Bewusstsein des tatsächlichen gegenwärtigen Zustandes verloren hat, und stattdessen die sich zum Bild verdichtene vollständige Erinnerung eines Gegenstandes oder Vorganges für wirklich hält.*”¹⁹ Szabad fordításban: *Az ideális (eszményi) jelen-ről akkor beszélhetünk, (akkor áll fenn), ha a befogadó a tényleges jelenbeli állapotának tudatát elveszti, és helyette egy képpé (ki)teljesedő tárgy vagy előzmény hiánytalan emlékét tartja valóságosnak.*

¹⁷ *Uo.*, 198.

¹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Home,_Lord_Kames#Writer

¹⁹ *Literatur und Geschichte: Ein Kompendium zu ihrem Verhältnis von der Aufklärung bis zur Gegenwart*, Hrg. Von Daniel FULDA und Silvia Serena TSCHOPP, http://books.google.hu/books?id=JTfh7IpbRNUC&pg=PA257&lpg=PA257&dq=Ideale+Gegenwart&source=bl&ots=ijHAIrNkT1&sig=C96ELTkWfu67ZxBDoN6l5HZgnKw&hl=hu&ei=god0TrHFLOn14QS8mZ2tDQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CEwQ6AEwBA#v=onepage&q=Ideale%20Gegenwart&f=false

A Home-idézet *képpé kiteljesedett emlékről* beszél. Az emlék az időviszonyokat tekintve természetszerűleg múltban megtörténtet jelent. De az emléket felidézőben lehet ez éppen olyan szubjektív időtapasztalat, mint amilyen a fikcionálás aktusában írható le. A szemlélő tehát *bármikor* képes felidézni az emléket. Ez a nézet némiképp előrevetítheti a recepcióesztétika elméletének alapvetéseit. Egyetértek Csetrivel abban is, hogy ezért nem beszélhetünk időszembesítésről ti. Berzsenyi esetében a múlt és a jövő, vagy még inkább a jelen és a jövő között, sokkal inkább – a szerző szavaival - az *időviszonyok játékos megbonyolításáról* van szó.²⁰

Azt az említett József Attila-vers mindegyik változatával kapcsolatban megemlíthetjük, hogy az elmúlás az ősz képe a fiatalság elmúlásával olvasható össze, és így van ez a Berzsenyi-vers esetében is. Hiszen mindkettőnél a *gyönyörű korom* és konkrétan a *ma éjjel elillanó ifjúság*ban jelölődik meg a múltó idő. Nem iramlik el az egész élet, ahogyan azt Petőfi versében olvashatjuk. Bécsy Ágnes szerint *A közelítő tél* versbeszélőjének időtapasztalata így írható le: „Az én időbeli végességében gyökerezik létének értékbenisége a halhatatlan valóját nem csupán szemlélő, hanem – mert szemléletének tárgya is ő – átélő halandó pillanatban.”²¹ Így fordulhat elő, hogy míg *A közelítő tél* lírai beszélője a tavasz őszebe fordulását a fiatalság elmúlásával állítja párhuzamba, és az ő átélő halandó pillanata a jelen, lehetőség szerint akár az örök jelen, tehát talán az örökkévalóság, addig József Attila versének beszélője merészen a jövőbe tekint és a még meg nem tapasztalt, még át nem élt léhelyzeteket is már a jelenben az elmúlás tárgyává teszi.

²⁰ *Uo.*, 200.

²¹ BÉCSY, *Im.*, 454.